

Жељко Р. Ђурић/Виолета Цветковска Оцокољић

Академија Српске православне цркве за уметност и конзервацију, Београд/ Мегатренд универзитет, Факултет за културу и медије, Београд

Литургијско оправдање асамблажа

Ајсџракиј: Асамблаж је као уметнички правац уведен веома касно, рекло би се да је реално настао као реакција на потрошачки менталитет савременог глобалног друштва. Рад предлаже једну литургијску визију асамблажа која разумева појаву ове уметности не само као потребу за ликовним изразом него и за најдубљим осећајем за Божију творевину. То је жеља да путем симбола, најчешће одбачених предмета уметник успостави покидане везе са хармонијом и смислом бића света. Реч је о једној новој етици која се јавља у уметности модерног доба, и довољно је интригантна и инспиративна за један теолошки осврт.

Кључне речи: *ѿвар, асамблажи, чудойворне иконе, лиѿурѿијски еѿнос, очување.*

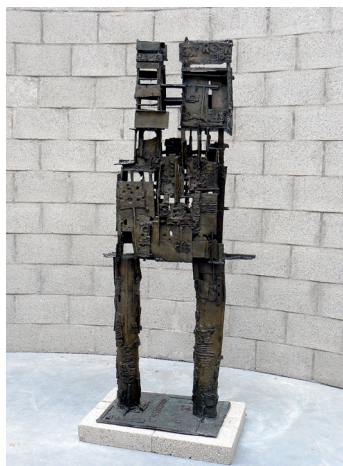
Увод

Човек — сликар се налази у позицији да спољашњи свет обликује према импулсима који су присутни у њему, да помири свој лични свет са светом који га окружује. Управо у библијској и литургијској идеји *ѿворевине* лежи она додирна тачка која спаја теолога и уметника, и акцентује један специфичан аспект постојања људске личности и природе која га окружује и са којом је он у нераскидивој вези. *Човек лиѿурѿијској искуѿива* стоји у центру света и тај свет, за њега Божији свет, додуше нестабилан, нарушен, често злоупотребљаван од људске небриге, сада покушава да измири са Богом и другим људима. *Сликар* са своје стране има сличан задатак, он откривајући природу око себе, обликујући је и преображавајући њене законе открива и самога себе, открива циљ свога постојања и открива да свет у овом облику није готов — завршен, он то тек треба да постане. Уметници ће, осећајући те импулсе наглашавати једну идеју *недоврѿивостѿи* свога дела. Додуше, уметник у свом раду даје све од себе, жели да попут Творца учини чудо, да свој труд постави у најбоље могућу естетску раван, уметничку и онтолошку, али он мора да остане нем и запитан над чињеницом неспособности пред тајном, не само Творца него и творевине. Пред неисцрпним могућностима које пружа створени свет. Мора да увиди степен своје несавршености, али и чињеницу која га импулсивно и скоро несвесно притиска да поново покуша да изгради свет — свој јединствени свет. У том случају он стоји на позицијама литургијске логике, јер и у литургијском искуству човек не рачуна на савршенство природе и њеног поправљања од горег ка бољем, рачуна на интервенцију једне више силе, која лечи и преображава али не угрожава, не мења структуру света. И ако Литургија постоји да би вратила човека човеку, са друге стране, свет стреми једном суноврату, чиме човек само показује своју безумну жељу да влада материјом а не да је поштује и освећује. Проблем није једноставан, са једне стране човек тежи, гледајући себе као део света, да створи *свој светѿи*, не

жели да му овај буде странац, не жели туђи свет него свој сопствени. У тој исконској, *лиџурџијској свесџи* ниче један феномен, свет није исти и не даје се сваком подједнако. Иако га има сасвим довољно, ипак неко жели више од осталих. Читави народи виде себе као супериорније и историјски важније од других, влада потреба за потирањем других. На крају не треба ићи далеко довољно је погледати своје двориште, сваког сваког негира-поништава на уштрб себе и својих потреба. Тако се тежња за хармонијом и миром драстично нарушава, и човек није више уметник већ онај који руши идеју целовитости и помирености са својом околином, он укида *складне ѝројорџије светџа* у себи и око себе, чинећи тако и другима штету, тако свет постаје антибожни простор деловања бића. Тиме човек постаје неуметник — анти уметник. Он бира да живи један *кич живоџи* у основи *лажни живоџи*. Заправо, мерило за истинску уметност треба да буде *ѝлемениџи однос ѝрема ѝворевини*, то би требао да буде идеал мада сваки човек другачије доживљава лепо.¹

1. Оквири Асамблажа

Уметник свој таленат открива у творевини, без ње — материје, уметност не може да постоји, способност искреног односа према тварима и бићима лежи у томе да уметник од одбачених ствари, предмета које је „модеран потрошач“ искористио и

бацио, начини вредност која ће се чувати у музејима и приватним колекцијама. То је лекција свима онима који у свету виде само и једину могућност, могућност експлоатације и профита. „Искуство присвајања одбачених и масовно репродукованих предмета и слика, као и њихово реорганизовање у другом контексту и са другом концепцијом, типично је за уметника 20. века.“² Емотивно доживљавајући одбачене предмете, уметник их поставља у један нови простор, тако они постају модели, преко којих се и сама материја остварује и афирмише. (сл. 1)

сл. 1. Едвардо Паолоци, Свети Себастијан, асамблаж скулптура од разних заварених предмета, 1958, Парк скулптура, Холандија

Можда је једна врста *Асамблажа* одувек била присутна у уметности али је модерно доба, негујући потребу за поседовањем материјалних добара изазвало бунт код једног дела уметника и навело их да одбаце стара сликарска решења и потраже одговоре на нова питања актуелног друштвеног контекста. Настао на згаришту културе 20. века, Асамблаж много тога дугује духу нештољиве потрошачке глади за робама индустријске производње, тако је отпад индустријског света постао нови вид бунта против идеје гомилања и присвајања ствари.³ *Assemblage* — је техника спајања, склапања, колажирања различитих предмета при чему се ствара тродимензионална композиција. Између колажа и асамблажа постоји аналогија: *асамблаж је ѝроџи-*

¹ Roussel-Despieres, *The Aesthetic Ideal*, The Art World, Vol. 1, No. 6 (Mar., 1917), 429–432.

² М. Тодић, *Милан Туцовић*, Publisher Агенција ваљевац Београд, 2012, 82.

³ V. Cvetkovska Ocokoljić i T. Cvetkovski, *Đubretari i/ili umetnici: da li je nekulturno veličati otpatke*, Kultura Beograd 2012, 248.

мензионални *предметни* колаж. Оно што представља језгро ове уметности је то што уметници за свој сликарски алат узимају разне предмете, често оне из свакодневне употребе. *Предмети који су пронађени негде на отидају, бивају уклајани у једну сложу композицију са често различитим мултимедијима (mixed media), названи монџажа, што је истородно са њом асамблажа.*⁴ При том се користе разна средства: уље, оловка, папир, тканина, метал, дугмад, нокти, картон, штампани папир, фотографије, дрво, боја, цеви, огледала, одбачене тканине, препарирани птице и много другог материјала. Сам појам припада французу Жану Дибифеу (Jean Dubuffet) који је 1950. г. направио серију колажа назвавши их *assemblages d'empreintes*. Асамблаж се може пратити још од Пикаса. Настао у кубизму,⁵ футуризму и дадаизму,⁶ а примењиван у надреализму, неодадаизму, поп арту,⁷ новом реализму и пост модерној уметности, присутан је и данас. Од наших уметника који се баве асамблажом вредно је поменути Александра Вуча, Даду Ђурића, Милана Туцовића, Владу Т. Ранчића, Душана Оташевића, свакако Леонида Шејку и многе друге. Стратегију асамблажа поставио је М. Дишан (*Marcel Duchamp*), радили су га американци, фотограф Ман Реј, Салвадор Дали, Јозеф Корнел, познат по свом изуму *монџажне куије* и многи други.⁸

Оно што наводи на једно литургијско тумачење овог феномена је и чињеница да један огранак ове уметности намерно користи стареж — отпатке, желећи да их претвори у уметничко дело. Литургијски аспект лежи у жељи уметника да творевини подари статус *вечног дића*, да јој удахне један нови живот, да је тиме освешта и подигне на степен непоновљивости. Већ је било речи о томе да уметност настаје тамо где ју је човек одбацио.⁹ Реч је о исконској потреби да се путем новог склапања елемената (предмета), којима је прошао рок трајања дође до преобликовања материје, неке врсте *конструкције деконструкције*,¹⁰ али и времена и простора које је већ постојало у *историји предмета* и део је прошлости. Ствар је служила и завршила свој век. Остаје једино да се она одбаци, сахрани на сметлишту Града. Међутим долазе уметници и на рубу одбачености граде један нови контекст, долази до формирања *новог простора*, сат ће откуцавати *грубо време* мада му за ту намену можда неће бити потребне скалашке, чак ни механизам. Биће покренут маштом и илузијом. Уметник асамблажа се сусреће не само са мноштвом предмета над којима ће да изврши одређену врсту игре — свете игре, него и са животима оних који су те предмете користили, имали потребу за њима. Реч је о односима и енергији која је *иу негде*, није ишчезла, она је део наше историје, нашег менталитета и навике. Пошто је реч о организовању разнородних предмета за свакодневну употребу ради се о спајању и оних елемената који се, по природи ствари никако не би могли довести у везу ван конекста маште. Реч је о новом сусрету *многих животиња* и *многих судбина*, свих оних који су били везани за предмет и на крају га прогласили непо-

⁴ S. P. Blier, *The Art of Assemblage: Aesthetic Expression and Social Experience in Danhomè*, RES: Anthropology and Aesthetics, No. 45 (Spring, 2004), 187.

⁵ J. Golding, *Cubism: a History and an Analysis, 1907–1914*. et passim New York, Wittenborn, 1959, 103–107; A. H. Barr, Jr. *Cubism and abstract Art*, New York, 1936.

⁶ A. H. Barr, Jr. *Fantastic Art, Dada, Surrealism. Essays by Georges Hugnet*, 3 ed. rev. New York, 1947.

⁷ M. Steigman — R. Zey, *Lexikon der Modernen Kunst Techniken und Stile*, Hamburg 2002.

⁸ M. Šuvaković, *Pojmovnik suvremene umjetnosti*, Zagreb 2005, 80.

⁹ Уп. Л. Трифуновић, *Сликарски њавци 20. века*, Просвета Београд, друго изд. 1994, 20. Модерно друштво не третира више слику као ону која показује вечне истине, као поостварена, отуђена од човека она је у суштини изопштена, маргинализована, прогнана у субкултуру. Настала је пукотина озмеђу уметности и друштва. Ако је сликарство изгубило ранију улогу у друштву и човековом духовном животу како тврди Л. Трифуновић. То исто се десило и са литургијским етосом, *човек модерне епохе није човек Цркве*.

¹⁰ W. C. Seits, *The Art of Assemblage (The museum of Modern Art)*, New York, 1961, 21.

тредним. Због тога онај који гледа или поседује објекат улази у везу са разним ситуацијама, многим сусретима и растанцима, једним временом које се сагледава у трговима, на крају, једним временом које сада тече *новим тџоком*.

Ово може да се тумачи као најдубља потреба човека — иконе Божије за очувањем *лојосности и светиа*, његовога смисла. Реч је о жељи да се надиђе не само вредновање твари као пуког, користи сврсисходног предмета, него да се превазиђе ланац пропадања и нестајања, да се дође до кључа за једну нову *онџолоију тџворевине*. И као што пред лицем Творца ништа није одбачено и ништа није мање вредно, тако и код уметника Асамблажа одбачени предмет ураћа у сложени композицијски поступак и чини да се све складно одржава и буде подједнако вредно и важно. Наравно ту се не ради о пуком лепљењу и склапању одређених елемената, већ сваки успешно организован асамблаж нуди могућност слојевитог тумачења, слично као и са било којим другим сликарском делом.

Када се појавио Ј. Корнел (Joseph Cornell) са идејом паковања у кутију разнородних предмета, није без важности чињеница да је он био ревносни хришћанин (додуше протестантског проседа), и то у ери авангарде атеизма и нихилизма, окружен активним гнушањем пред организованим религијама.¹¹ Интересантно је да су уметници Асамблажа и на нашим просторима дубоко везани за православље, мисли се наравно на Л. Шејку¹² и М. Туцовића. Одбачени предмети се узносе на степен оригиналности и непоновљивости. Реч је о светој игри, сам Корнел је паковање својих кутија називао *иџром за ограсле*, ипак његов концепт игре је у суштини јако озбиљна ствар, што је оцењено као *меџод за обављање сложених ментџалних иџроце-са, џде се иџревазилазе иџранице обичној времена и иџросџора*.¹³ (сл. 2)

сл. 2. www.pinterest.com/.../joseph-cornell-magical-bo.. (посећено 17. фебруара 2014.)

¹¹ Опширније: S. L. Starr, *Joseph Cornell: Art and Metaphysics* (New York: Castelli, Feigen, Corcoran, 1982); L. Blair, *Joseph Cornell's Vision of Spiritual Order* (London: Reaktion Books, 1998); R. Vine, "Eterniday: Cornell's Christian Science 'Metaphysique,'" in Lynda Roscoe Hartigan et al. (ed.), *Joseph Cornell: Shadowplay. . . Eterniday* (New York: Thames & Hudson, 2003), 36–50; E. Doss, "Joseph Cornell and Christian Science," in Jason Edwards and Stephanie L. Taylor (eds), *Joseph Cornell: Opening the Box* (Bern: Peter Lang, 2007), 113–27.

¹² Добро су знане Шејкине речи о уметности као облику молиџве . Када је указивао на слике са значењем, вероватно је мислио на симболизам у сликарству а зашто и не на иконографију. Погл. Шејка Л., *Grad — đubrište — zamak*, Književne novine Beograd 1982, str. 175.

¹³ J. Huizinga, (*Homo Ludens: A Study of the Play-Element in Culture* [Boston, Mass.: Beacon Press, 1955]).

2. Допринос еко структуре света

Да ли смо одговорни за друго биће у садашњости? И још важније, да ли смо одговорни за бућуће генерације?¹⁴ је питање дубоко богословско и литургијско, није довољно само затворити се у Цркву потребно је ангажовање *целим бићем*. Брига за човека и његову творевину мора да постане главна стратегија Цркве као Царства Божијега на земљи, нису довољне само реторике и теолошке аргументације. Интересантна је чињеница та да не можете осудити неког ко је загадио планету за наредних 500. година, чему они који долазе на свет нису криви, такви судови не постоје али постоји нешто што треба да указује на човека као одговорно биће а не човека хедонисту. Наша генерација ће да унапреди могућност лакшег живота на земљи али ће такође да буде одговорна за многе болести које се нису још ни појавиле, а које ће доћи због *ио-решне ујошрече швари*. Ако прихватимо овај свет као дар Божији, како нас учи хришћанско предање, тада нећемо имати проблема са питањем о будућим нараштајима, сав проблем за црквену свест лежи у томе да се човек роди *одозіо*. Наравно да једна широка перспектива света који је равнодушан према хришћанском предању, иако је оно уткано у темеље савременог света, данас у великој мери предњачи, па предњачи и једна етика утилитаризма која не хаје не само за човека будућности, него не брине о свом првом суседу. Често је традиционална идеја етике потпуно неадекватна у модерном друштву, као да смо препуштени сами себи или они ретки ипак знају да у свету постоји ред и хармонија. Отуда је умесно питање да ли они који међу првима треба да буде човека из бунила, а то су пре свега људи од духа, чине то уистину? Што се тиче уметности, она је већ на самом њеном почетку имала ту врсту и тај преко потребан арсенал симбола који би указивао и откривао дубље слојеве у човеку.

Модерно доба је од многих мислиоца оцењено као *суновраји вредности*, дошло је до једног глобалног губљења смисла и осећаја вредности бића.¹⁵ Клифорд (James Clifford) је говорио о колажу у контексту модерне епохе која негује *културу скупиљања* (culture collecting)¹⁶ у негативном контексту. У својим асэмблажима Енрико Минато (Enrico Minato) потенцира управо идеју савременог човека и света који је затворен у једној врсти акваријума.¹⁷ Његов допринос вредновању материје и живота у ширем смислу огледа се у томе што је одбаченим конзервама сардина покушао да удахне живот. Направивши од тога читаву изложбу, покушао је захукталом 20. веку да укаже на појам личности и његову важност за опстанак света. Уколико се не окрене Богу и другом, човек, а и сама природа ће доживети свој крај, узалуд ће бити људско друштво налик на Енрикове конзерве истренирано да шопингује и чека у редовима. Планета ће се претворити у огоман акваријум и човек ће бити стешњен (егзистенцијално угрожен), неће видети даље од свога носа. Површина мутне воде у којој се огледамо постаје Град — усамљено место где влада логика чопора са чиме је повезана акутна депресија с краја 20. века. Свакако да теологу није тешко да погоди да је овде реч о губитку литургијског етоса, међутим уметници попут Енрика, иако нису теолози, воде битку заједно са њима желећи да укажу на чињеницу давно забележену и у Св. писму и код Отаца, да је узалудна свака трка, на крају изгубљена за човеку без Бога. А модерно друштво, није тешко погодити, управо трчи једну такву трку.

¹⁴ G. Kavka, „The Futurity Problem“: Sikora and Barry, *Obligations to Future Generations*, 180—203. Philosophical Monographs, 2. Philadelphia, PA: Temple University Press, 1978.

¹⁵ J. Derrida, *Margins of Philosophy*: University of Chicago Press. 1982, 3—27.

¹⁶ C. James, *The Predicament of Culture*. Cambridge, MA.: Harvard University Press, 1988, 145.

¹⁷ Enrico Minato, <http://www.enricominato.com/html/aquarium.html> (посећено 31. јануар. 2014.)

Росамон Прсел (Rosamond Purcell) учи да ствари треба посматрати из разних углова, она је у својој уметности инсистирала на другачијој перцепцији, на једној *личној* перцепцији света. Ова Америчка уметница се 20. година бавила фотографисањем ђубришта чији је власник био Вилијам Бакминстер (William Buckminster), према њеним речима то ђубриште је Бакминстеров став према свету, одбачене ствари које је скупио су рефлексија америчког друштва. Росамонову је фасцинирала патина свих предмета од метала, где је сваки метал друкчије оксидирао под утицајем слане воде океана, земље, кише и ветра. Касније је и сама у студију који је изнајмила недалеко од Бакминстеровог ђубришта почела да формира свој wunderkammer. Желела је да врати достојанство предметима, тражила је лепо у процесу распадања, ни један предмет није третирао као ђубре, већ као вредну ствар која може бити поштована и чувана. 2006. је објавила књигу под називом Књишки мољцац (Bookworm) где је обрадила тему пропалих и оштећених књига. (сл. 3) Потенцирала је тему скоро идентичну православном етосу, да

сл. 3. Rosamond Purcell, из књиге Bookworm, published by the Quantuck Lane Press. 2006

ништа на свету није трајно, поготову у савременој цивилизацији, и да ће сваки *изум* на крају завршити на ђубришту, с обзиром да га замењује нови, бољи и кориснији. Саме књиге су доказ томе. Оне нити су неопходне, нити су најподеснији извор информација данас, а у будућности ће то све мање бити. Љубитељима књига ово наравно звучи трагично, али за млађе нараштаје сасвим ће бити природно да се користе дигитализованом грађом. У сврху овде реченог довољно је, на нашим просторима, прошетати такозваним „бувљацима“, па се уверити колико је ту нагомиланих предмета и разних књига које чекају да пропадну. У случају Росамон Прсел имамо дубоки литургијски став према свету иако можда он код ње није ни препознат као такав, једностано је уметност таква — племенито дело, она у зарђалом гвожђу, препарираним животињама, полуизгорелим књигама, не налази доказе смрти и пролазности, већ напротив обнову и потврду живота.¹⁸ Сличну идеју

¹⁸ Јована Туцовић, *Есеј о Rosamond Purcell*, (текст у рукопису) Београд 2013. Више информација на: <http://hilobrow.com/2011/11/26/the-art-of-decay/> <http://beautifulcreepypeculiarart.blogspot.com/2013/01/the-photography-of-rosamond-purcell.html> http://geologi.snm.ku.dk/english/udstillinger/all_things_strange_and_beautiful/behind_the_scene/ http://www.youtube.com/watch?v=s_dpMoiyBY4 <http://www.erraticphenome>

је имао John Chamberlain (1927–2011), који је познат по својим скулптурама заварених комада уништених аутомобила. (сл. 4)

сл. 4. [https://www.google.rs/john chamberlain](https://www.google.rs/john%20chamberlain) (посећено 17. фебруара 2014.)

У том контексту, вредно је поменути и савременог српског аутора Владу Ранчића који је 90. тих година, реагујући на НАТО агресију у нашој земљи, од деформисаних и перфорираних лимова новосадске рафинерије, начинио инпресивну инсталацију. Иначе Ранчић и данас указује на феномен деструкције и зла у свету.¹⁹ Са друге стране, уметност Ђорђа Станојевића враћа човека свом исконском реду и поретку — враћа га земљи. Отуда овај уметник инсистира на једној корелацији онога што човек јесте, дакле **земља**, и покушава да на сликарско платно као у земљу утисне емоцију. Отуда он прави бразде на својим сликама а саму земљу користи уместо боје. Земља, како тврди Ђорђе као медијум има огромну снагу, *она у себи носи историју, психологију и егзистенцијалност одређеној конкретной простора*.²⁰ Уметник у овом случају жели да приђе земљи што ближе, при том не користећи се класичним сликарским алатом, или то чинећи у најмање могућој мери. Он слика рукама, скупља земљу и лепи је у рамове, користећи, јод, плеву, метал и дрво, просто комуницира са земљом. Као да жели да је оплемени и да се од ње оплемени, што све потврђује тезу овога рада — *да је уметност у дубоком смислу везана за Литургију* и да је сама својеврсна доксологија Творцу. (сл. 5) Ако земља памти онда је једино блаженство за њу управо у поштовању оних плодова и дарова које нам она нуди, али човеку се пружа прилика да ту напаћену и намучену земљу осветла, да прво постане свестан да је и сам део ње а затим да је принесе небу.

сл. 5. Фото: Ђ. Станојевић 2000.

na.com/2008/09/rosamund-wolff-purcells-forgotten-t.html <http://compassrosebooks.blogspot.com/2011/06/rosamund-purcells-bookworm.html> http://news.nationalgeographic.com/news/photos-art-collection-purcell-specimen/?rptregcta=reg_free_np&rptregcampaign=20131016_rw_membership_rfp_intl_ot_w#/1-art-of-collection-ngm-purcell_74458_600x450.jpg <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=1628953> <http://archive.makezine.com/17/wunderkammer/> <https://www.mtholyoke.edu/offices/comm/csj/013004/purcell.shtml>

¹⁹ Више о томе: <http://www.galerijauzice.org/postavka.php?id=39> (посећено 3. јануар. 2014.)

²⁰ Погл. Ђ. Станојевић, http://www.djordjestanojevic.com/video/detail/djordje_stanojevic/2008-earth-gallery-skc-belgrade-interview/ (посећено 5. јануар. 2014.)

Најближи теолошкој и литургијској визији, на нашим просторима је сликар Милан Туцовић. Са једне стране, доследан слици, он користи асамблаже као неку врсту простора — проширеног топоса за постојање насликаног. Његово сликарство је сву снагу и енергију нашло у портрету, што је само још један знак да се ради о једној специфичној врсти богословске антропологије. Ако се његов асамблаж готово увек доводи у зависнички однос од портрета које слика, то се, пренешено на поље теологије тумачи у литургијском кључу, ради се о човеку и његовом свету. Човек носи свој терет и у зноју лица свога једе хлеб. Наравно Туцовић своју естетику оставља по страни када је у питању задирање у строго доктринарне разраде, у слободнијој интерпретацији може се рећи да он слика лаике који додуше нису свети, па отуда и не слика иконе, него људе свакодневице, који могу постати свети. (сл. 6) Важна је та идеја човека са његовом — личном кутијом, *само његовим светом* кога он треба да сачува.²¹ У тој идеји Туцовић је доследан до ситница, тако да није тешко препознати теолошки кључ у његовој уметности, теже је што нема више сусрета теологије и уметности, њихове прожимајуће снаге, мада је то питање тумачења и приступа. Једна врста доследне уметности свакако постоји у Цркви, било путем поезије, музике или самог сликарства, па и сама теологија се може посматрати као својеврсна уметност.

сл. 6. Фото: Ж. Ђурић 2000–2013

Што се тиче наведених уметника, може се слободно закључити да они дају свој лични печат очувању *еко структуре* света. То чине можда дубље и целовитије него многе фондације и покрети за заштиту природе, једноставно се придружују литургијском етосу Цркве који је и сам мада скоро неприметан у друштву, можда и најважнији фактор у очувању *света* с обзиром да рачуна на помоћ не просто из

²¹ Опширније: Ж. Ђурић, *Теолошке импликације сликарства Милана Туцовића*, Богословље Београд, 2014.

оваких ресурса, не верује у попорављање већ у преображај твари. Отуда литургијска свест није индивидуална потреба једног или више људи, него пројава Цркве у свој њеној пуноћи. Потребно је поново и поново указивати на Литургију као *ἵριнос дарова*, а не као једно место погодно за молитву,²² у том смислу ће и уметници лако препознати своје место у оквиру литургијског хороса. Њихово приношење *свeтῆα* како би се овај осигурао у једној новој визији постојања, јесте у првом реду њихово дело, али и одговорност. Они показују да је свету потребна *ἰοῦρῶν-κα* и усмеравање ка смислу и хармонији, наравно довршавање и коначно заокружење дела припада само Творцу. Уколико имамо идеју о завршивости уметничког дела и целовитости, где ће и чему ће да се диве људи, тада то дело лако склизне у сферу аутономне идолатрије, нечега што доноси више штете него користи уметности. Ако је модерна уметност умерена и скрајнута ван црквеног терена, онда се дешава парадокс, с обзиром да уметност јесте дубоко у спреси са црквеним идеалима. Најприхатљивији сусрет уметности и теологије би у том случају био да уметност свој смисао испуни у литургијској афирмацији, наравно ово треба да постане блиско уметничком свету с обзиром да се права уметност углавном дотиче онтолошких питања, истих оних које преиспитује и теологија, само што су путеве различити. Наравно, може неком да изгледа чудан спој Асамблажа и Литургије с обзиром да је на пример Поп Арт био све само не литургијски доживљај. Ту смо имали феномен уметности који је хтео да укине разлику између слике и живота, један феномен који потстиче масовну потрошњу и учи човека шта да једе и пије, како да се облачи, где да се забави.²³ Дакле један феномен поостварења човека до крајњих граница, ипак на парадоксалан начин, тај феномен само може да посведочи о човековој глади за онтолошким и истинским вредностима, можда је сада теже наћи пут али он и није тако далеко колико се на први поглед чини човеку модерне епохе.

3. У Цркви...

Познате су нашироко чудотворне иконе Пресвете Богородице које су најчешће смештене у кутија-простор, и оне су у ствари Асамблаж пре појаве Асамблажа. Једна таква је и наша Тројеручица из Хиландара. Ту је интересантно то што је народно веровање у њена чудотворна дејства раширило сам садржај иконе, па је поред *ἰρe-ḥe* руке (изливане у сребру) могуће видети мноштво драгоцених предмета, ланчића, новчића, сатова и слично. У овоме се парадоксално хришћанска народна вера приближава Дишановој логици о уметничком делу као процесу *а не завршеном делу*. Таквих икона наравно има мноштво, чувена је Икона из псовско-печерског ма-сл. 7. Agia Barbara London (посећено 17. фебруара 2014.)

²² I. Δ. Ζηζιούλα, Η κτήση ως ευχαριστία, Αθήνα 1992.

²³ L. Marco, *Pop art: an international perspective*. New York, 1992. B. Colacello, *Holy Terror: Andy Warhol Close Up*. New York, 1990.

настира на којој видимо поред окова мноштво драгог камења,²⁴ или рецимо Света Варвара из Лондона која је прави облик асамбља (сл. 7).²⁵ Многе иконе се, поред кандила ките и цвећем што све представља грађење једне уметничко — народне композиције која настаје, има карактер недовршивости. Такав пример су наравно иконостаси, сами по себи они чине један спој *разнородних њредмеџа*. Ту је носећи део, често у камену или дрвету резбарен и украшаван, затим саме иконе, и најзад разни други предмети, кандила, свеће и друго. У Светој гори је и дан данас присутно мноштво свећа на богато украшеним полијелејима. Но поред свећа и кандила сусрећемо иконе и нојева јаја. Свакако да је најзначајније то што до дан данас, постоји мноштво чудотворних икона од којих би могла да се помене рецимо икона **Портаитиса (Портаџтиса) из манастира Ивирона која, као и наша Тројеручица носи мноштво драгуља, ланчића.** (сл. 8).²⁶

сл. 8. Пαναγία портаџтиса (посећено 17. фебруара 2014.)

На парадоксалан начин, Црква у феномену чина сахране изражава асамбљаж, сам човек у задњем свом импулсу постаје неко ко се чува у кутији са свим осталим пратећим елементима, покривачима и слично. Дакле сам човек постаје *асамбљаж Божије џворевине*, која чека промену, чека избављење. То је посебно наглашено приликом чувања моштију светитељских. Светитељ се редовно пресвлади а поред њега су предмети попут бројаница, молитвеника, епитрахиља и све оно што је њему припадало за живота. Када је реч о делићима моштију, они се чувају у посебно припремљеним кутијицама, по правилу високог уметничког сјаја и квалитета.

Закључак

Модерни човек би морао да поразмисли када олако одбацује другог човека и то на уштрб своје личне афирмације. Поготову је ово опасно када се догађа у самом крилу Цркве. Наиме изгледа да многим Црква служи као параван за остварење чисто секуларних жеља и чежњи, ипак таквима треба сугерисати да чине дуплу грешку. Прво налазе се на терену који не фаворизује поништавање другог бића већ напротив. Друго негирати другог човека или групу људи на уштрб свог личног афирмитета, треба да буде приоритет нечега што је по природи ствари страно хришћанству, па ће такав однос и став одвести човека ван хришћанства и његове поруке, а самим тим далеко и од самог Христа, коме, верујемо тежи свака *жива душа*. Уколи-

²⁴ [http://www.pouke.org/agape/galerija/ikone/Ikone%20Presvete%20Bogorodice/O/Odigitrija/II%20deo/slides/Odigitrija%20\(Cudotvorna%20ikona%20iz%20Pskovo-pecerskog%20manastira\).html](http://www.pouke.org/agape/galerija/ikone/Ikone%20Presvete%20Bogorodice/O/Odigitrija/II%20deo/slides/Odigitrija%20(Cudotvorna%20ikona%20iz%20Pskovo-pecerskog%20manastira).html). (посећено 24. јануар 2014.)

²⁵ <http://www.johnsanidopoulos.com/2009/12/various-miracles-of-saint-barbara.html>. (посећено 24. јануар 2014.) Упор. и икону Свете Марве из Закинтоса: <http://www.johnsanidopoulos.com/2010/05/miraculous-icon-of-st-mavra-in.html>. (посећено 24. јануар 2014.)

²⁶ <http://www.pentapostagma.gr/2013/08/thamatourgikes-eikones-panagias-sto-agion-oros.html#UvUvUGJdXTo>. (посећено 7. фебруар 2014.)

ко је ово тешко и онима који искрено желе да послуже Цркви и тако афирмишу и свој логос постојања, тада је лековито да своје дарове поклањају другима и да се богате дарујући себе и сав свој живот у руке другога, првенствено Бога, како нас учи литургијска логика. Није неопходно али је вишеструко лековито и корисно ако се уметност и њена позитивна дејства укључе у личну судбину човека литургијског опредељења, човека који је позван да постане теолог. У супротном може да се деси да се теологија претвори у једну у низу друштвених наука, што никако није погодно тле за њу саму, будући да њено биће превазходи чисто друштвени и научни контекст. Један од предлога би могао да буде: *йовезивайџи йеолоџију са живоџом, са уметношћу, са друџим асиџекџима друшџивено-научноџ свеџа*, јер сама уметност и јесте то што јесте једино ако кореспондира са животом, са другим, мимо тога не постоји. У том случају теологија треба да се учи од уметности, иначе може да се претвори у логографију и стереотипију, често понављану до блутавости. У самој ствари знање као пуко баратање информацијама може одвести у многе секуларне воде.

Рад настоји да афирмише једну специфичну врту уметности као *свеџе иџре*, игре која пре свега преиспитује савремени грех и болест модерног доба: потребу за гомилањем, присвајањем и поседовањем. Потреба има свој извор у адамовској посрнулости, жеђи да се присвајањем (отимањем) афирмише појединац не штедећи притом друго биће и његове потребе. Асамблаж се овде јавља следећући еванђељима: *нека блаџо ваше буде на небесима иде рђа не квари и мољац не иризе*. Уметник асамблажа је анализиран у кључу човека *лиџуриџскоџ еџоса* коме тежи црквена свест.

Литература

- Roussel-Despierres, *The Aesthetic Ideal*, The Art World, Vol. 1, No. 6 (Mar., 1917).
- М. Тодић, *Милан Туцовић*, Publisher Агенција ваљевац Београд, 2012.
- V. Cvetkovska Осокoлџић и Т. Cvetkovski, *Ѓубретари и/или уметници: да ли је некултурно величати отпатке*, Kultura Beograd 2012.
- S. P. Blier, *The Art of Assemblage: Aesthetic Expression and Social Experience in Danhomè*, RES: Anthropology and Aesthetics, No. 45 (Spring, 2004).
- J. Golding, *Cubism: a History and an Analysis, 1907–1914*. et passim New York, Wittenborn, 1959, 103–107; A. H. Barr, Jr. *Cubism and apstrakt Art*, New York, 1936.
- A. H. Barr, Jr. *Fantastic Art, Dada, Surrealism. Essays bu Georges Hugnet*, 3 ed. rev. New York, 1947.
- M. Steigman — R. Zey, *Lexikon der Modernen Kunst Tehniken und Stile*, Hamburg 2002.
- М. Шувакoвић, *Поџмoвник сувремене умџетности*, Zagreb 2005.
- Л. Трифуновић, *Сликарски џравци 20. века*, Просвета Београд, друго изд. 1994.
- W. C. Seits, *the Art of Assemblage (The museum of Modern Art)*, New York, 1961.
- S. L. Starr, *Joseph Cornell: Art and Metaphysics* (New York: Castelli, Feigen, Corcoran, 1982).
- L. Blair, *Joseph Cornell's Vision of Spiritual Order* (London: Reaktion Books, 1998).
- R. Vine, "Eterniday: Cornell's Christian Science 'Metaphysique,'" in Lynda Roscoe Hartigan et al. (ed.), *Joseph Cornell: Shadowplay... Eterniday* (New York: Thames & Hudson, 2003).
- E. Doss, "Joseph Cornell and Christian Science," in Jason Edwards and Stephanie L. Taylor (eds), *Joseph Cornell: Opening the Box* (Bern: Peter Lang, 2007).
- Л. Шејка, *Град — дубриште — замак*, Književne novine Beograd 1982.
- J. Huizinga, (*Homo Ludens: A Study of the Play-Element in Culture* [Boston, Mass.: Beacon Press, 1955]).
- G. Kavka, „The Futurity Problem“: Sikora and Barry, *Obligations to Future Generations*, 180–203. Philosophical Monographs, 2. Philadelphia, PA: Temple University Press.
- J. Derrida, *Margins of Philosophy*: University of Chicago Press. 1982.
- C. James, *The Predicament of Culture*. Cambridge, MA.: Harvard University Pres, 1988.
- Јована Туцовић, *Есеј о Rosamond Purcell*, Београд 2013. (текст у рукопису).

- Ж. Ђурић, Теолошке импликације сликарства Милана Туцовића, Богословље Београд, 2014.
 I. Δ. Ζηζιούλα, Η κτήση ως ευχαριστία, Αθήνα 1992.
 L. Marco, *Pop art: an international perspective*. New York, 1992.
 B. Colacello, *Holy Terror: Andy Warhol Close Up*. New York, 1990.

Електронски извори

- Enrico Minato, <http://www.enricominato.com/html/aquarium.html> (посећено 31. јануар. 2014.)
 Rosamond Purcell, <http://hilobrow.com/2011/11/26/the-art-of-decay/>
<http://beautifulcreepypeculiarart.blogspot.com/2013/01/the-photography-of-rosamond-purcell.html>
http://geologi.snm.ku.dk/english/udstillinger/all_things_strange_and_beautiful/behind_the_scene/
http://www.youtube.com/watch?v=s_dpMoiyBY4
<http://www.erraticphenomena.com/2008/09/rosamund-wolff-purcells-forgotten-t.html>
<http://compassrosebooks.blogspot.com/2011/06/rosamond-purcells-bookworm.html>
http://news.nationalgeographic.com/news/photos-art-collection-purcell_specimen/?rptregcta=reg_free_np&rptregcampaign=20131016_rw_membership_rfp_intl_ot_w#/1-art-of-collection-ngm_purcell_74458_600x450.jpg
<http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=1628953>
<http://archive.makezine.com/17/wunderkammer/>
<https://www.mtholyoke.edu/offices/comm/csj/013004/purcell.shtml>
 Владо Ранчић, <http://www.galerijauzice.org/postavka.php?id=39> (посећено 3. јануар. 2014.)
 Ђ. Станојевић, http://www.djordjestanojevic.com/video/detail/djordje_stanojevic/2008-earth-gallery-sk-belgrade-interview/ (посећено 5. јануар. 2014.)
 Св. Варвара, <http://www.johnsanidopoulos.com/2009/12/various-miracles-of-saint-barbara.html>. (посећено 24. јануар 2014.)
 Света Марва из Закинтоса: <http://www.johnsanidopoulos.com/2010/05/miraculous-icon-of-st-mavra-in.html>. (посећено 24. јануар 2014.)
 Чудотворне иконе Пресвете Богородице, <http://www.pentapostagma.gr/2013/08/thaumatourgikes-eikones-panagias-sto-agion-oros.html#.UvUvUGJdXTo>. (посећено 17. фебруар 2014.)